

Відгук офіційного опонента

доктора психологічних наук, професора Завацької Наталії Євгенівни
на дисертаційну роботу Суходолі Юлії Олегівни
на тему «Сім'я як чинник розвитку соціального інтелекту
молодших школярів під час дистанційного навчання»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 Психологія
у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність дисертаційного дослідження Суходолі Юлії Олегівни у контексті аналізу розвитку соціального інтелекту особистості визначається недостатньою розробленістю концептуальних підходів до проблеми набуття нею освіти в сучасних українських реаліях, а саме – уточнення особливостей впливу сім'ї на розвиток соціального інтелекту молодших школярів під час дистанційного навчання, визначенням сутнісних, змістових та соціально-психологічних чинників цього процесу і практичних заходів щодо його забезпечення.

У сучасних умовах діяльності освітніх установ, коли аспект взаємодії усіх учасників цього процесу має деприваційну складову, первинного значення набуває збереження результативності, якості та цілісності освіти, особливо під час перебування молодших школярів та їх сімей спочатку в ізоляції під час пандемії COVID-19, пізніше – у зоні бойових дій, у районах наближених до них, у якості вимушених переселенців на території країни та за кордоном. Комплексний негативний вплив усіх негативних чинників цієї ситуації призводить до розкоординації взаємодії учасників освітнього процесу, неможливості виконання ними своїх функцій, а звідти – і їх делегування, зменшення відповідних соціальних контактів учасників освітнього процесу аж до їх втрати, і, відповідно, до зниження якості освіти, особливо – у молодших школярів у їх сензитивний період розвитку, а іноді – й до виникнення розладів психогенного характеру, а й іноді до розвитку нервово-психічних і психосоматичних захворювань.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження дисертанткою висунуто адекватні завдання, які цілком реалізовані з використанням валідних та надійних стандартизованих методик.

Авторкою, на основі аналізу статистики, а також наукової літератури слушно зазначається, що наразі фіксується об'єктивна тенденція до зниження якості освітніх послуг, особливо серед молодших школярів, тому для відновлення і збереження якості та результативності освіти має бути задіяний цілий комплекс гармонізованих зусиль усіх учасників освітнього процесу щодо розвитку соціального інтелекту молодших школярів під час дистанційного навчання, та застосовано системні заходи на всіх рівнях задля належного формування особистості громадянина.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дослідження проведено відповідно до напрямів наукових досліджень наукової школи кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету «Психологічні засади підготовки молоді до сімейного життя» та у межах науково-дослідної роботи «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (шифр 0119U103663) (внесок здобувачки полягає у визначенні особливостей розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання). Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 4 від 30 жовтня 2020 р.).

Оцінка наукового рівня дисертації, обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

У рецензованому дисертаційному дослідженні Суходолі Юлії Олегівни уперше розроблено теоретичну модель соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання, яка ґрунтується на відповідному алгоритмі спільних дій сім'ї та школи, що передбачає інтеграцію зусиль дорослих членів сім'ї та засобів і видів професійної діяльності вчителів, описується такими видами діяльності, як-то: просвітницькою, профілактичною, діагностичною та корекційною. На основі зазначеної моделі авторкою розроблено програму

тренінгу «Розвиток соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання», унікальність якої полягає у впровадженні авторського тренінгу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях, зокрема, з метою покращення якості їх освіти під час дистанційного навчання та збереження їх психічного здоров'я загалом. Дисертанткою удосконалено процес соціально-психологічного розвитку компонентів соціального інтелекту молодшого школяра завдяки розробленій теоретичній моделі соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання. У дослідженні набули подальшого розвитку змістове наповнення дефініції «соціальний інтелект молодшого школяра» (інтеграційна характеристика, що поєднує прояв його самооцінки та розуміння цінності інших, проявляється у взаємодії з іншими школярами і дорослими, які задіяні в освітньому процесі та є поза ним, передбачає розуміння і застосування норм і правил соціальної поведінки та комунікації, виявленні почуття відповідальності за власні дії (вчинки) та їхні наслідки на підставі аналізу і рефлексії); наукові уявлення щодо спільних дій сім'ї та школи, інтеграції зусиль дорослих членів сім'ї та вчителів задля соціально-психологічного розвитку компонентів соціального інтелекту молодшого школяра в сім'ї в умовах дистанційного навчання.

Практичне значення одержаних наукових результатів є вагомим і полягає у розробленні практичних рекомендацій батькам та педагогам щодо соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів під час дистанційного навчання. Одержані авторкою результати дослідження можуть бути використані шкільними педагогами та психологами, а також батьками молодших школярів, для вдосконалення процесу розвитку їх соціального інтелекту під час дистанційного навчання, а також у процесі професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічного персоналу, представниками психологічних служб, громадських організацій та батьківських комітетів, які планують та здійснюють шкільні та позашкільні форми взаємодії з молодшими школярами в умовах пандемії, воєнного стану тощо. Результати дослідження

Суходолі Юлії Олегівни можуть бути використані під час викладання таких навчальних дисциплін як «Основи сімейного консультування», «Агресивна поведінка школярів. Основні психокорекційні прийоми (тренінг-практика)», «Емоційна компетентність учасників освітнього процесу».

Підтвердженням практичного значення отриманих авторкою результатів є й те, що основні результати дослідження впроваджено в освітній процес Комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей №17 Хмельницької міської ради» (довідка про впровадження від 29.09.2023) під час шкільних методичних об'єднань учителів початкових класів, проведенні виховних годин, позакласних заходів і батьківських зборів; у роботу КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти» (довідка про впровадження від 05.06.2023) та КЗ ЛОР «Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» (довідка про впровадження від 13.02.2024) у процесі підвищення кваліфікації учителів початкових класів, соціальних педагогів та практичних психологів.

Особистий внесок здобувачки полягає у тому, що наведені у роботі наукові матеріали та дані є її самостійним внеском у вирішення досліджуваної проблеми. У трьох наукових працях виконаних у співавторстві, визначено особистий внесок здобувачки.

Повнота публікацій: за результатами проведеного дисертаційного дослідження здобувачкою опубліковано 10 наукових праць, із них 5 наукових статей (2 – у співавторстві) – у фахових виданнях України у галузі психології, 5 публікацій (1 – у співавторстві), що засвідчують апробацію матеріалів дисертації на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Наведений у публікаціях матеріал повною мірою відображає основні результати та наукові положення дисертаційного дослідження.

Оформлення дисертації. Структура, мова та стиль подачі отриманих результатів дисертаційного дослідження відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затверджених чинними наказами Міністерства освіти і науки України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 357 найменувань, та 7 додатків на 60 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 311 сторінок. Обсяг основного тексту складає 250 сторінок і містить 11 рисунків та 9 таблиць.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність загалом.

У вступі авторкою обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, гіпотезу та завдання, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів дослідження, а також особистий внесок дисертантки, представлені результати апробації роботи та публікації.

У першому розділі «Теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях» авторкою слушно визначено, що сім'я – соціальна інституція, яка у сучасних вимушених деприваційних обставинах сприяє соціальному, духовному та моральному благополуччю дитини, а також її всебічному фізичному і психологічному розвитку; що батьки, окрім виконання власних ролей у сім'ї, також повинні брати на себе обов'язки, які, зазвичай, виконують заклади освіти.

Дисертанткою повною мірою досліджено сутність поняття «соціальний інтелект» (компетентність у аналізі та тлумаченні поведінки людей яка необхідна для ефективної міжособистісного взаємодії і успішної соціальної адаптації); уточнено змістовне наповнення дефініції «соціальний інтелект молодших школярів» (інтеграційна характеристика, що поєднує прояв його самооцінки та розуміння цінності інших, проявляється у взаємодії з іншими школярами і дорослими, які задіяні в освітньому процесі та є поза ним, передбачає розуміння і застосування норм і правил соціальної поведінки та комунікації, виявленні почуття відповідальності за власні дії (вчинки) та їхні наслідки на підставі аналізу і рефлексії); визначено структуру та компоненти та показники соціального інтелекту.

Авторкою встановлено, що розвиток особистості молодших школярів є результатом їх взаємодії з освітнім середовищем, яке впливає на них та сприяє їх вихованню; під час життєдіяльності в колективі відбувається переосмислення системи взаємин молодших школярів з навколишнім світом; система «дитина – дорослий» стає більш диференційованою; система «дитина – вчитель» починає впливати на стосунки дитини з батьками та однолітками; постійна взаємодія між учнями сприяє формуванню їхніх оцінок і самооцінки, впливає на їхнє сприйняття подій у навколишньому житті і сприяє розвитку соціальної компетентності дітей.

Юлія Олегівна констатувала, що психологічні особливості розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях детерміновані епідемією COVID-19, наявним воєнним станом, специфікою дистанційного навчання, дифузією функцій сім'ї та школи, вимушеною соціальною депривацією учнів; розвивати СІ потрібно починаючи з віку молодшого школяра; назріла необхідність скоректувати наявний недостатньо результативний розвиток соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях в умовах дистанційного навчання завдяки використанню відповідного обопільного соціально-психологічного супроводу цього процесу з боку сім'ї та школи.

У другому розділі «Організація дослідження розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях» дисертанткою представлено авторське бачення методології дослідження та виокремлено значущі організаційно-психологічні особливості розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційної форми навчання; визначено рівні та показники розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційної форми навчання.

За результатами наукового доробку з визначеної проблеми дисертанткою було розроблено теоретичну модель соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання. У межах дослідження та згідно з його завданнями було опрацьовано авторський тренінг «Розвиток соціального

інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційної форми навчання».

У третьому розділі «Результати емпіричного дослідження соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях» авторкою було здійснено обґрунтування змісту програми та методів проведення емпіричного дослідження розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях, аналіз та інтерпретація його результатів, сформульовані основні практичні рекомендації батькам та педагогам щодо розвитку соціального інтелекту молодших школярів під час дистанційного навчання.

Суходолею Юлією Олегівною за результатами формувального експерименту цілком доведено ефективність запропонованої теоретичної моделі соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання та її практичного відображення у освітньому процесі закладів середньої освіти.

Загальні висновки повною мірою відповідають поставленим у роботі завданням, містять основні результати дисертаційного дослідження та свідчать про отримані дисертанткою наукові і практичні результати.

Отже, аналіз дисертаційного дослідження Суходолі Юлії Олегівни дає всі підстави зробити висновок про ґрунтовність вивчення поставленої проблеми, високий науковий і професійний рівень дисертантки. Робота є цілісною і завершеною.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів дослідження Суходолі Юлії Олегівни, вважаємо доречним висловити деякі зауваження та побажання.

1. На наш погляд, проведене дослідження (згідно одержаних результатів) є дещо ширшим відповідно до заявленої у ньому мети щодо «...розробки, теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки теоретичної моделі соціально-психологічного супроводу розвитку

соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання».

2. На стор. 56 (де авторка аналізує класифікацію теорій, що досліджують соціальний інтелект), було б варто при цитуванні авторів (Р. Ріджіо, Д. Кітінг, Дж. Гілфорд, М. Саллівен, М. Форд, М. Тісак, Л. Браун, Р. Ентоні, Р. Салман, Р. Стенберг та інших), де дисертантка зазначає наукові погляди зазначених дослідників на окреслену проблему; на стор. 57–65 (де дисертантка описує внесок вчених щодо розуміння сутності, змісту, функцій та трактування поняття соціального інтелекту) вказати, окрім зазначених джерел, відповідні їм сторінки, що відповідає вимогам ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання», який установлює види бібліографічних посилань, правила та особливості їхнього складання і розміщення у документах.

3. На нашу думку, робота тільки б виграла, якби у ній було більш повно описано процедуру підбору діагностичного апарату дослідження та результати впливу соціально-психологічних умов розвитку дитини у сім'ї на специфіку розвитку соціального інтелекту молодших школярів.

4. За логікою викладу дисертаційна робота є послідовною та цілісною, проте у ній наявні текстові дубляжі та смислові повтори (наприклад, на стор. 25 та стор. 108 тексту).

5. Робота не позбавлена окремих семантичних та граматичних неточностей.

Проте, усі зазначені зауваження та побажання здебільшого носять дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Висновок.

Дисертаційна робота Суходолі Юлії Олегівни «Сім'я як чинник розвитку соціального інтелекту молодших школярів під час дистанційного навчання», яка подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія, є актуальним, завершеним і самостійним науковим

дослідженням, що має нові теоретичні та практичні наукові результати. Проведений аналіз надає підстави стверджувати, що дисертація за своїм змістом та оформленням відповідає чинним вимогам Порядку з присудження наукового ступня доктора філософії, що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 року №44, а її авторка – Суходоля Юлія Олегівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

Заслужений діяч науки і
техніки України, доктор
психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри практичної
психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля
МОН України

Наталія ЗАВАЦЬКА

Підпис Наталії Завацької засвідчує
Начальник відділу кадрів

Ольга КУРТОВА